Roskilde University

Om Ribes Kathoveddør

To notater: Kattespor og Kongesønnen som metafor

Haastrup, Niels

Published in:
Romanske Stenarbejder 5

Publication date:
2003

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Haastrup, N. (2003). Om Ribes Kathoveddør: To notater: Kattespor og Kongesønnen som metafor. I J. Vellev (red.), *Romanske Stenarbejder 5: 2. Skandinaviske symposium om romanske stenarbejder, 1999 i Silkeborg, Danmark* (s. 281-296). Hikuin.

General rights
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Download date: 03. Jul. 2025

Om Ribes Kathoveddør

To notater: Kattespor og Kongesønnen som metafor

Af Niels Haastrup

1. Kort om de to notater

Med betegnelsen Ribes Kathoveddør peges på indgangen til domkirkens søndre korsarm. I grove træk opdelt i a) en (ny) dør med et gammelt beslag, forestillende nogle drager rundt om et løvehoved, der bider i en ring, som fungerer som håndtag, b) over døren et tympanon med korsnedtagelsen og øverst c) et trekantrelief med indskrifter: bibelcitater, et stednavn og to tekster til identifikation af to personer, som af de mange netop ikke behøvede den. (fig. 1).

Første notat (afsnit 2) har overskriften »Kattespor«. Disse spor er først og fremmest sproglige billeder, ord eller stavelser, der kunne begrunde andre narrative tolkninger af navnet end den knæsatte forklaring, baseret på en lokal erfaringshorisont,[1] eller et vandresagn,[2] der er belagt fra 1736, i en ætiologi, hvor løven tolkes som en kat, og dragerne som mus, og beslaget forstås som en votivgave, en tak for fjernet museplage. Der er et spand af tid på knap to hundrede år mellem optegningen af ætiologien og det første belæg på øgenavnet i 1549: »Katte Hod Daar«.[3]

Katten har en let gang på jorden, og ikke alle spor, der fremlægges her, kan umiddelbart og sikkert henføres til tiden før 1736, men de er fundet i gængse videnskabelige, kildebaserede ordbogsarbejder. Hensigten med notatet er at pege på lidt af den fylde af spor, som sproget tilbyder, og som evt. kunne have indgået i en gennemgang af kilder til de monumentdokumenterende værker, der næppe i baghånd vil finde dem nævneværdige på niveau med en allerede knæsat ætiologi, der har tendens til at stoppe for yderligere research.

Andet notat (afsnit 3) har overskriften »Kongesønnen som metafor« og angår trekantrelieffet, som Moltke skønner er opsat et godt stykke ind i 1200'erne. Dets indhold er meget komplekst og utraditionelt. Kun to personer kan identificeres ved hjælp af skrift: dels de to bogstaver (alfa og omega), dels indskriften: S. MARIA. For de mange andre, er der frit slag, de to centrale par har dog kroner på. Notatet forudsætter, at et centralt billede af en skægløs yngre mand med en korsmærket hue skal forstås som en kongesøn, der forholder sig til de to kronede par.

Forskningstraditionen har en fylde af forslag til navne på ham, der så kan determinere navne på andre personer. Men han er altså ikke navngivet af relieffet. Det må rejse tvivl om, at reli-

Fig. 1. Kathoveddøren. Total af dørpartiet inkl. trekantrelieffet, der i mange år var skjult. Trekantrelieffets øverste indskrift lyder CIVITAS HIERVSALEM. *I et brev skriver Bernhard om Clairvaux: »ipsa est Jerusalem« jf. noterne 46-48 og Galaterbrevet 4.24-26.* CIVITAS *refererer nok til S. Augustin's De civitate Dei (Om Guds Stad). Etymologien til Jerusalem er »Herren er her« (Ezekiel 48.35, Bibelen, udgave 1992). Jf. G. Ravasi s. 33 ff. i Perer 1983. Foto: Jens Vellev 1974.*

effet er et epitafium. Og de lange indhuggede indskrifter indicerer, at der ikke – som en del af monumentet – kan have været malede indskrifter, med navne.

Notatets idé er, at denne kongesøn kan tolkes på to niveauer, dels et generelt teologisk niveau, der ser mennesket/enhver kristen som en kongesøn, idet Gud er kongen, dels på et historisk niveau, som sandelig har vist sig åbent for mange historiske fortolkninger.

Denne ny generaliserende teologiske tolkning baseres i notatet på gammelkendt stof, den fromhed, der er formuleret i Den hellige Bernhards skrifter, især i en af hans lignelser/parabler,

hvoraf en afskrift findes i et berømt håndskrift, *Valdemars Jordebog*, med tilknytning til både det danske kongehus og et dansk cistercienserkloster.[4] Denne lignelse har titlen: *De filio regis captivato* (»Om den fangne kongesøn«) og er en sindrig kombination af to bibelske narrativer, dels Uddrivelsen af Paradiset (1Mos.), dels lignelsen om Den fortabte Søn (Luk.15.11-32). I argumentationen indgår yderligere belæg på Bernhards tolkning af »Det himmelske Jerusalem«, jf. relieffets øverste indskrift.

Mine to notater tager udgangspunkt i undren over, hvad man tager med, og hvad ikke, i dokumenterende værker? Og dermed over, hvad en søgeprofil fastlagt før den forudgående research til sådanne værker kan opfange (jf. Stagl s. 90ff.). Mit ræsonnement bag dette er, at det afgørende for vor forhåndsinteresse for den slags emner, der har sine nationalromantiske rødder hos Herder og Grundtvig, i andre sammenhænge prioriteres anderledes, til fordel for receptionen. Det viser også tendensen i emte-jægernes[5] optegnelser og diverse skønånders ekfraser (jf. ndf.) om end ikke vedr. dette monument.

Kort sagt, at viden om reception er lige så interessant som hypoteser om produktion, når det gælder folkets tanker om monumenters funktion og betydning. Man må blot vide, hvad man taler om.

2. Kattespor

Om navne og narrativer

Navne er også en del af sproget: Selv om de henviser til/udpeger noget bestemt,[6] kan de undertiden også tolkes ligesom andre ord. Det kan især stednavneforskere tale med om, hvad enten de diskuterer ordenes oprindelse eller reception.[7]

Det leksikografiske materiale kan – som proprier betragtet – have svagere beviskraft, fordi den umiddelbare og konkrete sammenhæng med det navngivne – in casu de »museale« genstande – ikke altid kan dokumenteres i sagn eller beretninger. Undertiden – som vi skal se – registreres de sproglige udtryk dog i leksikografiske værker. Og ved lidt opfindsomhed kunne man i dag gerne digte passende narrativer som dem, man kan man finde i »dannede« skribenters lyriske beskrivelser af billedende kunst.[8] Men heller ikke disse har fundet en lige så (lidt) naturlig plads i de dokumenterende værker. De hører åbenbart til i ordbøgerne og litteraturhistorien, hvor analogier og metaforer har en anden status. Men ordhistorierne kan vise, at ligheder kunne konstateres.[9]

Hvis vi antager, at konstaterede ligheder[10] på virkeligheds- eller sprogniveau ofte er baggrund for narrativer – og ikke omvendt, kan det være interessant – ud fra sprogbrugen – at skitsere nogle ideer netop vedr. kathoveddøren. De kommer nu, knyttet til potentielle forfattere til narrativer, som bare ikke findes.

Kathoveddøren i traditionen

Dette notat gælder ordet (appellativet) kat(te)hoved som indgår i navnet (propriet) »Kathoveddøren«. Navnet findes belagt fra 1549 i formen: »Katte Hod Daar«.

Man kan læse en passage i Danmarks Kirker således, at navnet »kathoved« allerede var brugt i middelalderen.[11] Men undertegnede har endnu ikke kunnet finde nogen middelalderlig omtale af det utvivlsomt middelalderlige beslag. Til gengæld har man bakket den gamle tolkning op ved et nyt kunstværk: Den fornyede dør fra 1904 i »kathoveddøren« har udover det originale gamle kattehoved nogle nye bronzerelieffer støbt efter modeller af Anne Maria Carl Nielsen. *DK* s. 464b: »Indgangens betegnelse har kunstneren markeret med fem små sovende kattehoveder i den nederste fyldingsrække«.

Fig. 2. Dørbeslaget, der skal have givet navn til døren, idet løven er tolket som en kat, og dragerne som mus, jf. Terpager's narrativ om årsagen til en donationen. Foto: Jens Vellev 1968.

Folkloristen

Hvordan bliver en løve til en kat? *DK* anlægger et folkloristisk synspunkt, finder det interessant, at der er tale om et kattehoved og refererer Terpagers formidling fra 1736 af ætiologien om katten og musene, uden at acceptere den. Beckett antyder med en brander (vel indirekte henvisning til ringen), at ordet kathoved ligger bedre i munden end ordet løvehoved. Dette det første kattespor fører til navnet via mistolkningen af det nævnte beslag (jf. ovf.). Man har åbenbart manglet spor af bjælder til at lægge om kattens hals,[12] og derfor fundet på en anden historie.

Inden vi går videre med overvejelser over navnet, må nævnes flg. mere jordnære fortolkning – uden relation til folkesjælen. Derfor flg. lille caveat, som jeg forhåbentlig ikke er den første, der kommer med:

Traditionen deler det treleddede navn kathoveddøren i to: som kathoved – døren og ikke som kat – hoveddøren. Den sidste mulighed kræver en kommentar. Det fremgår af *DK*'s bygningshistoriske oversigt,[13] at døren i søndre korsarm, altså kathoveddøren, i perioder må have været kirkens hovedindgang. Først sent står kirkens vestende, tårn(e) og portal færdig. Og der kan så på et tidspunkt være opstået behov for at differentiere sprogligt mellem de to indgange. Denne sproglige differentiering kan meget forståeligt have været skabt i folkemunde., hvor ordet kat – i modsætning til ordet løve – ofte har en nedsættende betydning.[14] Men, hvorfor skulle den fine dør med de to relieffer dog ikke nyde respekt, som løven gør, i modsætning til katten?: Løven har – også på beslaget (fig. 2) sin manke, som ingen almindelige katte har. Og løven, dyrenes konge, var mig bekendt i ældre tider ikke klassificeret som en kat.[15]

Jeg går nu ud fra ordet »kattehoved« og vil forsøgsvis præsentere en række kattespor, der hver især kunne føre til kattedøren: Soldatens, messedrengens fra latinskolen, låsesmedens og universitetsstudentens.[16] Og de er helt forskellige.

Soldaten

Det er ikke svært at finde interessant materiale i ordbøgerne. *ODS* X 1928 sp. 217 har opslagsordet »Kattehoved« og henviser til »Kartove« *ODS* X sp. 132, en lille mortér til salutering, dannet efter italiensk »quartana« gennem tysk/hollandsk. *Kalkar O.* II sp. 488b opregner en række citater på Kartove, hvoraf det ældste er fra 1564. Svensk har et ældre belæg. Man ved, at der fandtes skydevåben med løvemunding,

der skilte sig ud fra dem, man kaldte »slange«,[17] et andet dyrenavn. Jeg har ikke belæg på, at kanoner med løvehoved bar kathovednavnet. Måske har nogen syntes, at beslaget lignede mundingen på en kartove med løvehoved (jf. Apoc. 13.2). Måske har der stået salutkanoner ved døren i en festlig anledning. Det var, hvad en soldat måske kunne have fundet på at fortælle! Evt. endda på grundlag af beslaget.

Messedrengen

Vi vil ikke forfølge »kartoven« i det tyske, skønt den naturligvis er velbelagt, men gå direkte efter kattehovedet. Brødrene Grimm har en artikel »Katzenkopf« i den store tyske nationalordbog: *Deutsches Wörterbuch*, V (1873) p. 297, med ikke mindre end 10 forskellige betydninger.[18] Betydningerne 1 (dummkopf) og 3 (ørefigen) kunne referere til messedrenge. Man læse blot Bjørn Kornerups beskrivelse af disciplenes forhold, især kirketjeneste i middelalderen. Men jeg ved ikke om disciplene passerede netop gennem Lindegården og Kathoveddøren på vej til deres altertjeneste. Det er ikke svært at forestille sig, at der kunne være brug for et skældsord eller et par flade til mere urolige eller forsinkede knægte.[19]

Det var, hvad en discipel i katedralskolen måske kunne have fundet på at fortælle.

Låsesmeden

Ad 6 hos Grimm. Denne betydning kunne måske også forbindes med døren, ikke løvebeslaget, men selve dørlåsen: »eine art alter vorlegeschlösser, welche einschliezen ohne dasz der riegel herauskomt; böhm: nur kocka katze.« Jf. *ODS* XVII, sp. 1022-23 »rigel« betydn. 3 »Rigelen bliver først smedet med sit Hoved, gjort jevn med Faldet, og sat fast til Laaseblikket, for at bestemme Punkterne til Angrebet for Nøglen«.[20] Det er ikke den gamle lås, der nu sidder i den ny dør, men en beskrivelse af den er omtalt og refereret[21] i *DK* (Ribe, hft. 6 s. 464b). Hvis den gamle lås havde et kattehoved – den findes måske endnu på et loft? –, kunne en håndværker måske have spundet en ende[22] over det, eller en kirkeværge med sans for sikkerhed.

Universitetsstudenten

Vi mangler endnu et ordbogsopslag og slår op i nogle græske ordbøger under »Kat'hodos« (hodos = »vej«, kathå = »ned«, anå = »op«).[23] Mange moderne mennesker ved, at et batteri har to poler, en anode (»vejen op«) og en katode (»vejen ned«). De angiver el-strømmens bevægelse. Før batteriernes tid talte man også om veje og op og ned, jf. tympanons korsnedtagelse, og trekantrelieffets nåde, der strømmer ned til de enfoldige masser, som så rejser op mod Guds Bjerg og det himmelske Jerusalem.[24] Men hvem kunne finde på at benytte sådanne græske gloser om en indgang til sideskibet? Hvis vi befinder os i reformationstidens Ribe, er det ikke svært at pege på én.[25] Den senere ribebiskop Peder Hegelund, hvis optegnelser, latin og dansk, indskyder græske gloser, netop på baggrund af en græciserende begejstring, både for sjov og alvor,[26] han som skoledreng eller ung student kunne have fundet på, snarere end som bisp, hvis han benyttede døren som genvej fra bispegården.

De mange kattespor

Det eneste katteord, der ikke med sandsynlighed beror på en misforståelse, på billede- eller 'sprogniveau, er det med reservedøren. Ellers må vi sige, at for moderne mennesker er en løve et kattedyr, og en lille drage kan da godt ligne en mus. En kanon med løvehoved kunne forstås som et »kattehoved«, fordi de professionelle kalder det en »kartove«. Det lyder næsten lige sådan, så de mindre professionelle reanalyserer[27] det, de hører, som »kat-hode«, og det

— Talemåde (til den der siger: *α kα'd hɔw·*[15]): *ˈkα'dˌhɔw· æ guːə ɔ lαb træ·sgo mæj*[16].

Fig. 3. Aftryk fra Peter Skautrup: Et Hardsysselmål, Ordforråd, afsnit 235: »Hue og glemme«. Noterne lyder: 15) jeg kan ikke hue (NH: huske). 16) »kattehove« er god at lappe træsko med. Jeg (NH) forklarer: »lappe« = reparere, »hove« (som hovdyrs) sættes under klamper på træsko (jf. FeilbO.). I min (NH) fynske barndom brugte vi gummi fra bildæk. Kattehove må være meget lydløse. Katten har en let gang på jorden, jf. note 30.

styrer så, hvad de ser. Det ene billede og ord kan virke som *kat*alysator for de andre. Den samme forskydning, reanalyse, af noget uforståeligt kunne man have fået ud af det græske »kat'hodos«. En sammenhæng mellem kattehoved og øretæver eller udskældning af drenge forudsætter tysk jargon kendt i Danmark på rette tidspunkt, og ville ikke have noget med beslaget eller klassisk lærdom at gøre.[28]

Der er meget mere at sige,[29] fx om reelle museplager, men jeg vil slutte med et eksempel, der kun har sin rod i de lokale sprog: »A katt håw« det hele, »A katt håw'et« (»jeg kan ikke huske det«), som jyderne siger, og fortsætter, når de får den slags svar: »Kattehove til at lappe træsko med«.[30] En vits, til at stoppe huller i vore forklaringer med.

Så vidt resultatet af nogle opslag i gængse sproglige håndbøger (fig. 3).

3. Kongesønnen som metafor

Kristelig vs. verdslig tolkning

Denne spænding i tolkningen af trekantrelieffet er ikke mindst fremkaldt af diskussionen om identifikationen af den unge mand med den runde, korsmærkede hue. Dvs. ham der ses under det kronede par (blot hans forældre, eller faktisk royale forældre?) og den tronende Guddom med Maria (angiveligt efter indskriften) ved sin side. Jeg vil ikke afvise eller blande mig i de historiske identifikationsforsøg, men drøfte muligheden af en intenderet flertydig tolkning af den type, der var så udbredt i middelalderen (jf. ndf.), med metaforikken omkring »kongesønnen« som et sammenligningspunkt (tertium comparationis), mellem de to diskurser, den verdslige og den kristelige.

Man har undret sig over, at en verdslig begivenhed, skønt afgørende på rigsniveau, kunne få plads over en indgangsdør til en katedral.[31] Det ny, jeg vil bringe på bane, vedrører som nævnt en kristelige tolkning, som en ligeværdig og parallel mulighed – inden for den middelalderlige tolkningspraksis – til den kirkepolitiske og personal-historisk/dynastiske, der har afsat sig de fleste spor i diskussionerne. Man har refereret til kirkepolitiske forhold, regnum/sacerdotium-konflikten (Riis 1977) og korstogspropagandaen (Kolstrup/Markus). Og man har ofte sat relieffets jordiske figurer i forbindelse med historiske personer fra samtiden, ikke mindst den unge Valdemar, der sad i fangenskab med sin far Valdemar Sejr.[32] Men senest er også Kong Valdemars søn med Berengaria Kong Christoffer 1. (død 1259) reaktualiseret. Han ligger begravet i kirken,[33] hvad den unge Valdemar ikke gør.

Derfor er tolkningen af kongesønnen central. Og her kommer jeg så ind. Folkedigtningen kender til kongesønnen, som den generaliserede unge mand.[34]

Vi skal også her se på det generaliserede menneske, men overfor Gud, som Kongen. Og hvor finder vi en samtidig kilde til dette synspunkt? F.eks. hos Bernhard af Clairvaux,

Fig. 4. Kongesønnen, dvs. den unge mand med hue eller hjelm. Bemærk især de to kors, den fastholdte oprakte arm m.v. Korset skal forsone jøderne (gamle pagt) og de kristne (ny pagt), jf. note 43 og konflikten mellem de to brødre i lignelsen om »den fortabte søn«. Foto: Jens Vellev 1979.

og efterfølgere, i brugen af kongesønsmetaforen og i tolkningen af Det himmelske Jerusalem.

Den hellige Bernhard af Clairvaux (1091-1153) spillede som bekendt en stor rolle kirkepolitisk bl.a som korstogsprædikant med adresse til konger og adelige.[35] Men her skal argumentationen koncentreres om en parallel rent kristelig tolkning ud fra en anden side af Bernhard, der stod for en visionær kristen-

dom,[36] Maria-dyrkelse,[37] og ikke mindst en enfoldig teologi i modsætning til Abelards intellektualistiske,[38] jf. bjergprædikenens saligprisningen af de fattige i ånden på trekantrelieffets ene side,[39] der korresponderer med opstigningen til Guds bjerg, som er tema i indskriften på den modsatte side.[40]

Men først en kort kommentar til trekantrelieffet som en apokalyptisk fremstilling.

Man har utvivlsomt med rette oftest læst trekantrelieffet på basis af Apocalypsens kap. 21. Men relieffet mangler de velkendte velsignelser (Venite benedicti ...) og forbandelser (Ite maledicti ...), hvad enten vi tager dem fra Apoc. kap. 21. eller andetsteds. Den velsignelse, der faktisk findes indskrevet i relieffet er saligprisningen af de fattige i ånden, taget fra bjergprædikenen. Og relieffet har ingen negativ parallel, vedr. de ikke-salige. Vi finder heller ikke spor af de 24 ældste, med mindre de mod sædvane kunne være markeret ved relieffets mange hoveder. Der er ikke tale om en almindelig apokalyptisk fremstilling, inden for det variationsmønster vi kender fra tiden omkr. 1200.[41] Til gengæld er der tilføjelser (jf. ndf. fx om de små kors, der rækkes mellem personerne, samt en række markerede hoveder i folkemængden). De kan tilhøre en intenderet parallel politiserende tolkning af relieffet , som jeg ikke vil fordybe mig i her, skønt Bernhards værker i høj grad også kunne belyse politiske emner, om end ikke lokale danske.

Det jeg vil henlede opmærksomheden på, er altså den bernhardinske fromhed. Bernhard opfattede klosterlivet som en begyndelse på livet i evigheden.[42] Og han benyttede metaforen »kongesønnen« i en lignelse, kombineret[43] af GT's beretning om Uddrivelsen af Paradiset, og NT's lignelse om Den fortabte Søn, der til slut vender hjem og modtages som hædersgæst – i det himmelske Jerusalem, må vi tro, – af »faderen«, der på relieffet holder fast om hans oprakte hånds fire fingre (jf. Johannes evangeliet 10.25: »ingen skal rive dem ud af min hånd« (fig. 4).

Det himmelske Jerusalem

Det himmelske Jerusalem er kun til stede som en indskrift, der dog markerer en lille del af den trekantede billedflade, hvor det himmelske Jerusalem kunne have været. Men det blev ved indskriften CIVITAS HIERVSALEM. Det himmelske Jerusalem omtales flere steder i Bibelen. I vor sammenhæng skal det forstås i forbindelse med den ene af indskrifterne: Kom, lad os stige op på Guds Bjerg (Venite ascendamus ad montem dei). Dette passer med flere bibelsteder, som fx salme 23., som Bernhard kommenterer i en prædiken om opstandelsen,[44] men det mest relevante, ud fra Bernhards skrifter, er vist hidtil unævnt i vor forbindelse, nemlig Galaterbrevet 4.24-26,[45] hvor forskellen mellem det jordiske og det himmelske Jerusalem fremstilles, som forskellen mellem trælkvinden Hagars barn, Ismael, og hustruens, dvs. Saras, Isak (jf. de to sønner i lignelsen, Lucas 15.11ff.), og som forskellen mellem det gamle og den ny pagt. Hvor GT betegner trældom ved arv, men NT frihed ved et løfte.[46]

I et brev til biskop Alexander af Lincoln (Epist. 64, Bd. 2 s. 554-556) kommenterer Bernhard dette sted. Brevet til biskoppen handler om en ung mand Philippus, der var på rejse til (det jordiske) Jerusalem, men som på vejen gør en afstikker til Clairvaux. Og her foretrækker han at blive. Overfor biskoppen, som åbenbart har sendt Philippus på pilgrimsrejsen, argumenterer Bernhard for, at Philippus – nu i Clairvaux – faktisk har nået sit mål. Clairvaux er nemlig (det himmelske) Jerusalem: »Et si vultis scire, Clara Vallis est. Ipsa est Jerusalem ...« (Og hvis I vil vide det, er det Clairvaux. Det er Jerusalem).[47] Det er Philippus -- under den ny pagt – fri til at vælge.[48]

Bernhard identificerer livet i klostre med (begyndelsen til) livet i det himmelske Jerusalem.[49] Han taler her ikke om kirken, men om klostret.[50] Men det kan åbenbart også gælde livet i kirken – dvs. uden for de monastiske cirkler. Ursula Mende[51] fremlægger en velkendt tankerække, som kunne have været møntet på Kathoveddøren: Kirken er Guds hus, og porten indgangen til det.[52] Guds Hus er som det himmelske Jerusalem, og Kristus er porten dertil (Johs. 10.9). Hun erkender, at disse bogstavelige identifikationer ikke uden videre hører til kirkens dogmer, men fremhæver, at den var udbredt i middelalderen. Sagen diskuteres af Günther Bandmann (1951) s. 62-67 i afsnittet om »Die Auffassung des Kirchengebäudes als Himmelsstadt im Mittelalter« og han konkluderer efter at have sat lighedstegn mellem ecclesia som menighed og som bygning: »die Frage darf bejaend beantwortet werden. Von Eusebius an finden wir schriftliche Quellen, dass das Kirchengebäude, die ecclesia, den Gottesstaat darstelle«. Et lignende synspunkt[53] kan findes hos Barbara Deimling (1997) med flere henvisninger til nyere analyser, der ligger bag hendes uddybning af emnet ved at sammenholde med den kirkelige bod askeonsdag, som den dag hvor syndere fremstilles og får deres bod forkyndt og den flg. skærtorsdag for konstatering af dens opfyldelse og synderens genindførelse i kirken.[54] Jf. den sprogligt begrundede hypotese ovf. om afstraffelse af messedrengene ved denne kirkedør.

Kongesønnen

Nu til kongesønnen. Bernhard ynder i sine prædikener, og ikke mindst i sine lignelser at anvende metaforen kongesønnen,[55] om mennesket, »Kongens søn«, dvs. »Guds barn«, der efter syndefaldet uddrives af hjemmet,[56] paradiset, men – efter mange trængsler og fristelser i »verden«, vender hjem til Gud som Den fortabte Søn i NT (Luk.15.11-32).[57] Ja, hvorfor ikke til det himmelske Jerusalem (jf. Apocalypsen 22.5, hvor de salige »regnabunt in sæculo sæculorum«), som er tilstede øverst i trekantrelieffet, dog kun sprogligt i form af en indskrift jf. ovf.

Bernhards værker er netop (gen)udgivet med tysk paralleltekst.[58] Parablerne findes i IV (s. 806ff.) med en fortrinlig indledning (s. 794-804), der også kommenterer denne metaforik, der har velkendte paralleller i den høviske digtning fx Roman de la Rose. Parablen De filio regis captivato, begynder således i min oversættelse af den latinske tekst. s. 261:

»En rig og mægtig konge, den almægtige Gud, gjorde det menneske, han havde skabt, til sin søn. Som til et elsket barn sendte han til ham loven og profeterne som opdragere.«[59]

Senere gik det ham ilde:

»Den tåbelige dreng begyndte at strejfe omkring, over overmodets bjerge, gennem nysgerrighedens dale, over selvrådighedens marker, gennem tøjlesløshedens skove, gennem den kødelige lysts sumpe og gennem den verdslige sorgs floder«.

Han endte i fangenskab, hvor han måtte udføre alskens nedværdigende arbejde, men Gud sendte sine hjælpere (dyder), der fik ham til at udbryde i de kendte ord fra Lucas 15.19ff. og angre sine vildfarelser. Med størst styrke greb nu Guds medherskerinde (consortem regni sui, Caritatem) Kærligheden ind, befriede kongesønnen og tog ham med til fædrenehjemmet, hvor Gud som faderen modtog ham, jf. de velkendte (dobbelttydige) ord fra lignelsen om den fortabte søn (Latinsk tekst. s. 266): 15.24: »hic filius meus mortuus erat, et revixit« (Denne min søn var død, og han levede)..

Hvis vi betragter de to små kors, som ét kors på vej mellem to positioner, er spørgsmålet, om korset er på vej op eller ned. Tankegangen i de citerede tekster peger på, at vejen er ned (kathå)

og ikke op (anå jf. ovf.), som ville støtte en verdslig tolkning. Problemet er, om den oprakte arm tilhører den jordiske konge eller kongesønnen (se fig. 3 ovf.). Hvis korset rækkes fra Guddommen til Maria og fra hende til »kongesønnen«, kan det være udtryk for kærligheden (som Consors formidler), og de markerede hoveder i folkemængden kan være dyderne.[60]

Armens drejning og de manglende navne fremmer flertydigheden og muligheden for parallelle tolkninger. Så korstogstanken og dynastiske identifikationer er stadig mulige. Titlerne på Bernhards parabler er i øvrigt sigende: I Om kongesønnen (De filio regis captivato). II Om kampen mellem de to konger. III Om kongesønnen, der sad på en hest. IV Om kirken, som var fanget i Ægypten. V Om de tre kongedøtre. VI Om etioperinden, som kongesønnen hjemførte som brud. VII Om de otte saligprisninger. VIII Om kongen og hans elskede tjener.

Den ene af disse parabler: Vom Königssohn / på latin: *De Filio Regis Captivato* findes også overleveret i et håndskrift fra Sorø: *Kong Valdemars Jordebog*.[61] Så nogen i Danmark har nok kendt den. Dette blandingshåndskrift, (hvoraf dele som tekster, om end ikke som skrevne, dateres til 1231) refererer ved sit indhold både til kongehuset (jordebogen) og til cistercienserordenen (Sorø). En relation til cistercienserne giver også Biskop Stephanus i Ribe (1171-77), der var forhenværende abbed i cistercienserklosteret Herridsvad.[62]

Men hverken denne parabel[63] eller de andre syv, kan hver for sig bruges som en »nøgle« der lige netop og restløst forklarer det overrakte kors eller relieffets andre hoveder, som det fremstår i den bestemte konfiguration af guddommelige og unavngivne personer, vi ser på relieffet.[64] Hermed er ikke sagt, at der ikke i andre af Bernhards tekster kan findes kristelige belæg også for dem. Idet omfang det vil lykkes specialister at fremlægge overbevisende belæg, kan tolkninger, der refererer til verdslig historie, forklares alene som hypoteser om reception og ikke hypoteser om produktion. Men en kombination af kristelig og verdslig er også mulig jf. ndf.

Pragtaskesen

Til trods for at Bernhard ofte sættes som den ene og asketiske pol i striden om billeder og udsmykning af kirker og klostre (et af hans konfrontationspunkter med benediktinerne og Suger i St. Denis),[65] synes jeg ikke man kan afstå fra at overveje at lægge en bernhardinsk metaforik, udtrykt i en parabel (mennesket som kongesøn, og klostret/kirken som det himmelske Jerusalem), til grund for en mulig parallel kristelig tolkning af relieffets billeder. Herunder er parablen om saligprisningerne også relevant, jf. indskriften (heraldisk højre) om de enfoldige (bevægelsen ned).

Afvigelsen fra den (traditionens) bernhardinske pragtaskese, der dog snarere skal forstås som en afstandtagen fra billeder, der ikke har et (korrekt) monastisk/spirituelt indhold,[66] kunne støttes af en hypotese om en intenderet kombinationen med andre tolkningsmuligheder, som fremgår af samtidshistoriske forhold og begivenheder.

Flertydigheden

De mange (fire) tolkningsniveauer, firspandet/quadrigaen, var udbredt i middelalderen, især vedrørende bibelske tekster.[67] Og det var ikke enhver givet at udlægge en dybere forståelse, således at den passede ind i de herskende teologiske abstraktioner. I vort tilfælde er antageligt i hvert fald den bogstavelige/historiske og den *ana*gogiske (der løfter opad og omfatter det eskatologiske) til stede, men der er også spor af de andre, hvis vi inddrager parablerne, der omfatter både den allegoriske og den tro-

pologiske (moralske), således også til det kirkepolitiske og dynastiske.
Jeg har lagt megen vægt på at finde en generel tolkning, hvor relieffets budskab om Guds barmhjertighed mod syndere gælder »enhver«, som kongesønnen så repræsenterer, som Guds barn.

Og dette er mit egentlige ærinde med dette lille bidrag til analysen af trekantrelieffet. Men dette, altså min insisteren på dette niveau, forhindrer ikke, at relieffets kongesøn – både i produktion og reception, men under alle omstændigheder i reception – også kan tolkes ad hoc og få sat et navn på fra andre syndere, hvad enten det gælder den unge Valdemar, Christoffer eller en helt tredje, måske en gejstlig person. Jeg giver bolden videre, og anbefaler sporet fra Bernhard for så vidt angår en mere generel kristelig tolkning.

4. Afrunding

De to notater er meget forskellige, og en fælles pointe må blive ret vag og lidet spektakulær. Jeg har i begge tilfælde peget på spændingen mellem det folkelige og det mere avancerede tolkningsniveau. Og derpå vist, hvorledes nogle tager udgangspunkt i den verdslige historie, dokumenterbar eller udokumenterbar, nogle går ud fra lighed mellem billeder, og andre – som jeg selv – supplerer med billeder i sprog og tekster. Man kan nok diskutere – ad infinitum (»hønen og ægget«-paradokset), hvad der her kommer først, den historiske begivenhed/person, billeddannelsen eller narrativet? Et skarpt skel mellem produktion og reception er endda ikke altid at anbefale, vekselvirkning forekommer også.

Man kan overveje, hvorledes såvel kathovednavnet som trekantrelieffet har kunnet fungere med forskellig (fornuftig) betydning for personer, med forskellig baggrund, og hvilke betydninger der evt. forudsætter andre. Her må man sætte en grænse, men hvad kathoveddøren angår, er man vist allerede nået ret langt, så hvorfor ikke et skridt videre?. Jeg er specielt spændt på, om man kan finde bodsfunktionen ved kirkedøren belagt i Ribe ud over det svage indicium, som referencen til messedrengene stiller til rådighed.

Det er vigtigt også at inddrage forståelige, men problematiske, tolkninger – som her – på både de mere sofistikerede (Hegelund og Bernhard) og de mindre sofistikerede niveauer, ud fra den hverdag og det sprog, folk kendte. Det gælder måske både kathovednavnet og den unge mand med den runde hue.

Og det er så den fælles pointe overfor forskningstraditionen.

Også i andre sammenhænge er der sjældent kun én årsag til begivenheder, tekster, billeder og navne.

Noter

1. Jf. Jensen 1996 og Erslev 1911 §2.
2. Jf. det udførlige referat af forskellige varianter af sagnene DK Ribe 1-2, s. 81a-b. De giver ingen rimelige forklaringer på overgangen fra kat til løve. Men sagn kan også rumme en kerne af sandhed: at donationen skyldes taknemlighed for et effektivt/hurtigt stop for museplage. Illustration, DK s. 465.
3. Kilder: registreret af Jacob Helms 1870 s. 37 note 1. Desværre er original-dokumentet, en perm i/på Ribes By's ældste skattebog gået tabt efter en restaurering af håndskriftet if. brev fra Landsarkivet i Viborg af 23.06.2000 sign. A. Østergaard Schultz. I Terpager 1736, læses s. 302: »... dicitur Kathoved-Dør, felis capitis janua, de qua infra.«. Ibd. s. 304: (billedtekst): »Janua Templi Cathedralis Ripensis, vulgo Kathovet-Dør«. Ibd. s. 353 ff. Referat på latin om sagnet om katten og musene (skønt det er drager). Beckett 1905 finder i *Samlinger* s. 436 ff. en mulig forklaring på, at der findes et dørbeslag med løvehoved omgivet af drager. Han refererer til Davids Salme 91.13, hvor løve og drage dog sidestilles som dyr, Herren træder på. Hans hentydning til tympanons korsnedtagelse forekommer ret søgt. Beckett undrer sig med rette over Terpagers stillingtagen til sagnene s. 441. Beckett vurderer s. 447 belægget for navnet »kathoveddøren«: »Allerede 1549 kan

betegnelsen »kathoveddøren« (Katte hode daar) paavises, men heraf tør man dog ingenlunde slutte, at Fortællingen dengang allerede var knyttet til Relieffet, man kan end ikke slutte, at man allerede dengang havde misforstået Relieffets Hovedfremstilling, thi Ordet »Kathoveddør« falder lettere paa Tungen og lyder bedre og fyndigere end den rigtigere Betegnelse »Løvehoveddør«. Beckett fandt afskillige folkloristiske paralleller til musesagnet, interessantest i forbindelse med byggeri. Deraf hans hypotese om sammenhæng med opførelsen af korsgangen i Lindegården.

4. At netop denne tekst og Bernhard er min indgang til problemet, skyldes at jeg allerede i 1980'erne blev opmærksom på den (Haastrup 1987), og naturligvis at netop den er en af de få Bernhard-tekster overleveret i et dansk håndskrift. Teksten er altså ikke udvalgt af en ekspert i 1100-tallets teologi og fromhedsliv, selv om jeg har studeret og bidraget til et værk, der tager dette emne op i forbindelse med Anders Sunesens Hexaëmeron (Haastrup 1985c). Jeg afstår derfor fra at bringe en oversigt over kilianismen og diskussionen om »Guds Riget« som identisk med kirken som institution, kirkebygningerne eller blot den kristne menighed. Jf. Perer 1983 og Elder 1983 og billedtekst til fig. 1 ovf.
   Ovst. benyttet, da jeg for sent blev opmærksom på Aagaard red.: *Det ny Jerusalem,* 1989. Spørgsmålene er velbelagte i mange håndbøger.
5. Jf. Vallø 1861/79
6. Lausberg 1998 § 73 ff.
7. Jf. Kousgaard og Dalberg, *Stednavneforskning* I-II, samt et par småforsøg af mine egne Haastrup 1988 om låneord og Haastrup 1985b om klosternavne.
8. Som – blandt kunsthistorikere og litterater med en omtydning – kaldes ekfraser, jf. Haastrup 1999a. Se *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* , og for registrering af tekster Kranz (1981-87).
   Moderne ekfraser er ofte digte over et billede, med en personlig og bevidst ikke-historisk tolkning. Skønt genren er gammel, en typisk »postmodernistisk foreteelse«. Folkelige reanalyser af navne tegner åbenbart et felt mellem de folkloristiske narrativer og de »dannedes« ekfraser.
9. De sammenligningspunkter, der fører til betydningsskred ved reanalyse behøver ikke blot at være ligheder i materiale, men også billeder i sprogbrugen selv. Det er især træk af den slags, der som supplement skal inddrages her – uden at sætte undersøgelsen på termer fra metaforteorier. Se fx Togeby 1993 Bd.I, §45 Metafortyper, s. 289-314, og Lakoff 1980.
10. Som tematiseret i Foucaults teorier om skiftende regimer og epistemer. Se fx *The Cambridge Companion to Foucault.* Jf. kritikken af ældre etymologisk forskning og lægevidenskab (homøopatien og Paracelsus).
11. I *DK Ribe Amt.* hft.1-2, s. 81a skrives flg.: »Det beslag, der fra middelalderen har givet navn til Kathoveddøren i søndre korsarms gavl, er formet som et løvehoved omsluttet af fire smådrager og med ring i flaben«.
12. Röhrich 1973/77, Bd.2 s. 496 med billeder.
13. *DK Ribe Amt* hft. 3-4 s. 145-56 og s. 237 ff.
14. Førsteleddet »Kat(te)« bruges i en række sammensatte udtryk med betydningen »snyde- «.
   Jf. udtryk fra *ODS* X sp. 222 som »katte-streg« (»snyderi / puds«), og »katte-sølv« (uægte sølv, jf. også »katte-guld«). Blandt de mange plantenavne, kan næves »Kattehoved«, dvs. vild stedmoder, se *Ordbog over Danmarks Plantenavne* 1-3, Bd. 2 sp. 817 og Bd. 3 sp. 368-71.
15. Således som den mankeløse, kattestribede tiger var det. Dyrenes konge var vist af sin egen art. Det er sikkert undersøgt i den biologiske faghistorie, men ikke eftersøgt her. Jf. note 3: Terpagers overs.
16. Jeg har prøvet en lignende idé af, dog med autentisk dagbogsmateriale fra en dansk hærs marchrute under Napoleonskrigene (officerer, præst og menige), jf. Haastrup 1984 og 1985a.
17. *ODS* XX.351, I. Slange 2.6.
18. Her refereret i oversættelse uden kilder og dateringer. For god ordens skyld: Grimm har ikke et lemma: »Löwen-tür« eller »-tor«, men derimod »Löwen-kopf« med reference til netop dørbeslag. Grimm har 10 betydninger af Katzen-kopf 0) caput felis; 1) skældsord om mennesker (dumm-kopf) eller specielt om hekse (der jo har katte som »dyr«, jf. »Die Katze als Verwandlungsgestalt der Hexe und als Hexentier«, se L. Röhrich 19973/77, sp. 419a. Om hekse og heksebrænding i Ribe se Degn 1971, s. 33-34 (vedr. 1590 og 1611) og s. 150-151 i optegnelse fra 1620 af byfoged Ditlev Hansen Guldsmed); 2) kattelort; 3) ørefigen; 4) lille kanon (jf. om soldaten ovf.); 5) en gammel mønt; 6) rigel i lås, jf. ndf.); 7) en vinterpære; 8) en æblesort; 9) en kartoffelsort; 10) et stykke træ på ankertovet. Af interesse kunne være flg. nrr.: 0, der ikke behøver kommentar, nr. 1 og 3, der kunne have at gøre med messedrenge og disciple i latinskolen, 4 som allerede er nævnt, og 6. Jeg kan ikke konstruere en god begrundelse for reference til hekse, bet. 1.
19. Kornerup 1947, s. 66-82, hvor sparsomme kilder suppleres med viden fra andre skoler.Se også Kaae 1977, og *KultLeks.*XV, 636 Skole og XVII, 81 ff Straffredskap.
20. Jf. *ODS* XVII sp. 1025: »Rigel-laas lås med rigel, men uden haandtag, kun til at lukke med en nøgle«. Der henvises til *Fagordbog for snedkere og Opfindelsernes Bog* Bd. 7. 191 (1. el.2.udg) 1877-83. Jf.*KalkarO* III.566b: »regel« 1) »slå«, »dørtræ«, 2) »søm«, »kantning«.
21. 1684 indsattes en lås – kordørens gamle forsynet med ny stang og nøgle – . Hængslerne forbedredes 1723 med nye »gevind«, ligesom lås og nøgler i de følgende år jævnligt måtte sættes i stand. Dørfløjen blev kasseret, da åbningen blev tilmuret i 1792. I 1844 blev der indsat en ny kathoveddør.
22. Jf. seddel i Inst. f. Jysk Sprog og Kultur, 1173 Vends. Med henv.: »Kattehoved« bruges om »et stykke jern

med et firkantet hul i midten, der passer til langjernets ende«.

23. NB at ældre, som moderne dansk, gerne udtaler ordet »hoved« som »hode«, jf. GG. §151 anm.1, *KalkarO.*II.274 fra *CPVoc* 1514 og *FeilbO.* Bd. 1, 653b-5b.
24. »Klatren op« og »strømmen ned« findes også i den gamle kristelige dagvise (der i middelalderen ofte blev anset for et værk fra Johannes evangelistens hånd), jf. Bruun 1965 og Haastrup 1968 med henvisning til Dantes Paradiso 32. og 33. sang, og dermed Bernhards bøn: 32.v.145 og 33.v.13-15, og v.49, til »Jomfru og moder ...«, s. 455 ff i Ole Meyer's oversættelse (2000). Jf. Bernhards »consors«-figur i parablen, der i trekantrelieffet ved indskrift er identificeret som St. Maria.
25. Det er endog måske en tilfældighed, at jeg ikke er faldet over flere med hang til den slags sprogleg.
26. Jf. Kaae 1976 og 1977.
27. Reanalyse, pt et modeord indenfor sprogvidenskaben, har jeg prøvet – uden at bruge ordet – i Haastrup 1987, note 6 og 8., hvor jeg første gang blev opmærksom på problemerne med Kathoveddøren og kongesønnen. Det drejer sig om ætiologien til det gyldne alter i Stadil.
28. Det er vanskeligt at etablere forbindelse mellem på den ene side navnevalg (»kat« fremfor »løve«) og på den anden side funktionelle forklaringer som hos Beckett, at kirkefreden omfattede den, der blot rørte ved dørhåndtaget. Jf. Mende (1981) om »Rechtsfunktionen des Türringes« s. 161-67, spec. s. 162 om »Ringschwur«, hvoraf to ekspl. fra Norden (Vopnafjördur på Island og Ullensaker ved Oslo). Hun henviser også til »Bocca della verità« i Rom. Derimod synes bodsforklaringerne hos Deimling (1997) mere lovende, jf. note 53.
29. *Handbuch des deutschen Aberglaubens* IV, 1107-1133, Berlin 1931-32, dvs. artiklen »Katz«, men ingen art. »Katzenkopf«.
30. Jf. fig. 3 ovf. med vitsen (der minder om Kannitverstan) fra *Et Hardsysselmål*, II. 103,17. Jf. *FeilbO.* Bd.1 (1886) sp. 663a (huge), sp. 668a (huges) og Bd.2 (1894) sp. 111a »kattehode«, optegnet i Darum. *Danske Folkemål* VII.113 især meddelelse fra professor Anders Bjerrum. Talemåden bekræftes af oplysninger fra seddelsamlingen i *Inst. for jysk sprog og kultur.* Den bygger vist delvis på fælles kilde: Ewald Tang Kristensen. JyF.IX.185b. H.P. Hansen *Optegnelser*. Ms. 219 og *Skattegraveren* 1884. II. s. 126 nr. 635. Seddelsamlingen omfatter også en henvisning til vor dør i Ribe, via Helms jf. ovf. Samlingens belæg er stort set fra 1880'erne. Men jeg finder ikke sproghistoriske argumenter mod, at dette jyske udtryk (for »jeg kan ikke huske det«) eller den vittige brug, Skautrup anfører, kan have været brugt langt tidligere, altså før Terpager's tolkning af navnet.
31. Hermed søger jeg at mødekomme et krav, som Frederiksen stiller i Frederiksen & Gotfredsen 1987, s. 315. En anden indvending: At en konge ikke skulle kunne gennemtvinge opsætning af et epitaphium, forekommer mig usandsynligt, hvis dette er generelt forkyndende. Foragt for en »enfoldigt troende« holder næppe historisk, jf. om Bernhards position ovf. Abelard ndf.
32. Moltke i *DK, Ribe,* s. 225 ff. (p.g. af hans ny dateringsmulighed, jf. Beckett s. 445). Den unge Valdemar døde kort efter hjemkomsten (1226) ved en vådeskudsulykke (1231). Det var kort efter konens død i barselsseng. Relevans: de små skægløse hoveder under og rundt om »kongesønnen«.
33. Becketts tese genfremsættes i Kapitel 13 (sygdom og død) i Roesdahl red 1999. Per Kristian Madsen (NatMus) foreslår s. 342-43, at trekantrelieffet kan være et epitafium over Christoffer den første, der døde i Ribe 1259. Rygtet siger, at dødsårsagen var forgiftet altervin, givet ham af Arnfast (abbed i Ryd cistercienserkloster), der støttede Erlandsen's parti jf. ndf. Jeg spørger: Markerer Arnfast sin uskyld ved at medvirke til relieffets teologiske udformning?. I *Series episcoporum* (Gams) for Ribe er kun én, nemlig Stefan jf. ovf., markeret som cist(erscienser) i den relevante periode. Men biskop Gunner blev som pensionist munk i Løgum. Stilistisk – efter Moltke's overvejelser, ville der næppe være noget i vejen for en datering til efter 1250. Hypotesen om Christoffer støttes af, at han er gravlagt i kirken (*DK* Ribe Gravminder hft.7 s. 528 –530), og at hans enke Margrete Sambiria, »Sprænghest«, skænkede den store gave. Christoffers gravsten er af blå Tournaisten, mens trekantrelieffet er af Wesersandsten (DK Ribe hft. 3-4. s. 222). Så der er her ikke indicier for forbindelse. Madsen vil identificere den yngre mand med den korsmærkede hue, som Kong Christoffer's sjæl. Madsen kalder relieffets royale jordiske par »de efterladte«. Hvis manden er en slægtning, må det være Christoffers far, Valdemar Sejr med Berengaria ved sin side. Dette par agerede næppe i den senere konflikt med ærkebisp Erlandsen, der i Vejlekonstitutionen 1256 truede med interdikt, hvis kongen brugte magt mod bisperne. Interdiktet kom i 1259, med Erlandsens fængsling, p.g. af vægring ved at krone den allerede hyldede (ca. 10-årige) Erik til konge. Vægringen var måske kirkepolitisk, men favoriserede Abellinjens tronkrav.
34. Jf. Haastrup 1987 s. 7 ff., hvor jeg kommenterer folkevisen »Kongens Søn af Engelland«, *DGF* 157. Mere generelt se Jauss 1977 samt Stith Thompson 1963 ff.
35. Jf. hans sermo exhortatorius: »De laude novae militiae« dvs. tempelridderne se Bd.1 s. 270- 326.
36. Jf. tympanonrelieffet over Kathoveddøren og Bernhards vision om (selv) at have taget Kristus ned fra korset, McGuire 1982, s. 255 og McGuire 1991, jf. også Guillou's roman fra 1998.
37. Jf. *Kirkeleksikon f. Norden* I, 272b og Trekantsrelieffets kompleks: himmeldron-ning/Maria-/Ecclesia (NB kun Sct. Maria betegnet ved indskrift), taget som identisk med »sponsam ornatam viro suo« i Johs. Apoc.21.2. Og »Mulier amicta sole« Apoc.12.1. Jf. »mater nostra« i brevet ndf.
38. Jf. Winklers kommentar i Bernhardudgaven Bd.10. s.

202: »Bernhard bezeichnet diese Thesen (dvs. Abelards) als Häresien zu deren Feststellung das gewöhnliche Glaubenswissen reiche«. Jf. Ginzburg 1999 s. 24 ff med redegørelse for holdninger til Romerbrevet 11.20.

39. Beati pauperes spiritu quoniam (zzzzzz fejl for regnum) dei possidebitis. Teksten er ikke helt identisk med Matthæus 5.3. En interessant afvigelse i lyset af Galaterbrevets tekst: arv vs. løfte.
40. Easaias 2.3, Mikas 4.2, Ezekiel 40.2.
41. Se Klein 1990 .
42. Jf. mange PR-prægede navne på hans cistercienserklostre, der ofte peger på denne idé: fx Locus Dei, Casa Dei, Portus Salutis, Ascende Coelum. Jf. Haastrup 1985b, med henv. til Cottineau 1925-70.
43. Parablens kombination af Gamle og Ny Testamente, repræsenteret ved henholdsvis uddrivelsen af Paradis og modtagelsen af den fortabte søn, peger på en foreningen af jøder og kristne, men også af den gamle og den nye pagt ved korset, som det er udtrykt klart i Paulus brev til Efeserne. 2.11-22, spec. vers 15-16: Han (dvs. Jesus) satte loven med dens bud og bestemmelser ud af kraft for i sig at skabe et nyt menneske af de to / og således stifte fred og for ved korset at forsone dem begge med Gud i et legeme, og dermed dræbte han fjendskabet. Vulg.v.16: et reconciliet ambos in uno corpore, Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso.
44. In Ascensione sermo 4: Bd.VIII, 357 Venite ascendamus in montem domini : Hic (i ps.23) est igitur Mons Domus Domini præparatus in vertice montium etc.
45. Men let at finde via registre i Winklers udgave 1999.
46. Bibelen 1992: »Der står skrevet, at Abraham fik to sønner, én med trælkvinden og én med den frie kvinde. Sønnen med trælkvinden blev født efter naturens orden, men sønnen med den frie kvinde ved et løfte. Det skal forstås billedligt. Disse kvinder er nemlig to pagter. Den ene kommer fra bjerget Sinaj, hun føder børn til trældom og det er Hagar. »Hagar« betegner bjerget Sinaj i Arabien og svarer til det nuværende Jerusalem, for det lever i trældom med sine børn. Men det himmelske Jerusalem er frit, og det er vor moder, der står jo skrevet ... Men I brødre, er børn i kraft af et løfte, ligesom Isak«.
47. »Factus est ergo non curiosus tantum spectator, sed devotus habitator et civis conscriptus Ierusalem, non autem terrenae huius, cui Arabiae mons Sina conjunctus est, quae servit cum filiis suis, sed liberae illius, quae est sursum mater nostra. Et si vultis scire, Clara Vallis est. Ipsa est Ierusalem, ei quae in coelis est, tota mentis devotione, et conversationis imitatione, et cognatione quadam spiritus sociata. Haec requies eius, sicut ipse promittit, in saeculum saeculi: eligit eam in habitationem sibi, quod apud eam sit , etsi nondum visio, certe expectatio verae pacis, illius utique de qua dicitur: Pax Dei quae exsuperat omnem sensum«. Jf. s. 98 i Gatti Perer ed. 1983.
48. Lignende tanker findes i Sermo nr. 6 In Ascensione, Winkler bd. 8, s. 374-75, Sermo 19, op.cit. Bd.9. s. 346-49, i Sermo 22 , op.cit. Bd.9. s. 360-361. Og i sin kommentar til Højsangen, PatrolLat 183.C.1045:
»Puto enim hoc loco prophetam Jerusalem designasse illos, qui in hoc saeculo vitam ducunt religiosam, mores supernae illius Jerusalem conversatione honesta et ordinata pro viribus imitantibus«. Cit. efter Gatti Perer 1983 s. 121. Ikke efterset i den ny udg. Jf. også vedr. Genesis 28.16-18: Da Jakob vågnede (NH: efter stigedrømmen) sagde han: »Herren er i sandhed på dette sted, og jeg vidste det ikke«. Og han blev grebet af frygt og sagde: »Hvor er dette sted frygtindgydende! Dette er jo selve Guds hus, det er himmelens port«. NB Over indgangen til Hørning Kirke findes en indskrift fra 1726 »Hvor hellig er denne sted, her er + ikke andet end (= selve, NH) Guds huus og himmelens port«. Jf. note 42 og etymologien til ordet »kirke«, et tillægsord til ordet »Kyrios« (herre/Gud).
49. Bernhard kunne være large på kirkens vegne. Han formulerede et løfte om aflad til korsfarere, så dens udstrækning kunne misforstås, jf. Paulus 2000 s. 136 ff med noter.
50. Hvis vi her vil støtte os til netop Bernhard's tekst, må man i gang med at finde klostergivne nobiliteter til en identifikation med relieffets unge mand. Det må vente til en anden gang.
51. Mende 1983, s. 16-17 (i begyndelsen af sit afsnit om »Der Bildinhalt«, s. 16a-16b).
52. Netop relieffets trekantede form kunne minde om gavlen på et kirkeskib og jo et bjerg.
53. Deimling s. 326d: »The legal significance of the church portal in the Middle Ages also explains the penitential walk of Raimund VI, which was mentioned earlier. The public rite of repentance took place by the church portal as it was also a judicial act and comprised the punishment and reconciliation of the sinner. According to the rules of the rite of repentance those sinners upon whom the punishment had been laid were driven out of the church on Ash Wednesday, just as Adam were driven out of Paradise«. (NB første onsdag efter fastelavnssøndag).
The parallels drawn between the sinners and Adam explains why Raymond was required to go to the portal naked it was not just a question of publicly humiliating him, but of illustrating his connection with Adam.
54. »Thursday. The sinners had to come to the church portal, where the priest would take them by the right hand and lead them back to the church. This act illustrated the reconciliation of the sinners with the church, and their readmittance to the community of the faithful«. Jf. *Kirkehist. Leks. f. Norden* 3 (1911), s. 668b ff. om askeonsdag, som den dag hvor syndere fremstilles og får deres bod forkyndt og den flg. skærtorsdag for konstatering af dens opfyldelse og synderens genindførelse i kirken. 4. Laterankoncil (1215) fastslog, at alle kristne skærtorsdag skulle deltage i eucharistien, jf. J. Gallén i

Kultleks 2 s. 183-185.

55. Mange vil kende metaforen, stadig brugt skønt lidt anderledes vendt, fra Grundtvigs digtning, se *Salmer og Aandelige Sange* I.347 (Et Barn er født) og III.115 (I Nazareth i trange Kaar ... Da er vi alle Kongebørn).
56. Og ad hoc: Det jordiske kongelige forældrepar, for at vende tilbage til det himmelske ditto.
57. Jeg har ovf. nævnt referencen til det græske udtryk »kat'hodos«. Det har hos Berg de to betydninger ovf.: nedfart og tilbagekomst. De kunne forene trekantrelief og tympanon (korsnedtagelsen) og den verdslige og kristelige tolkning af trekantrelieffet. Det kunne Hegelund have vidst. Jeg kan ikke forestille mig, at Hegelund har tænkt på miskundhed (= barmhjertighed) og derefter på en missekat.
58. Bernhard von Clairvaux 1999.
59. Rex dives et potens, Deus omnipotens, filium sibi fecit hominem, quem creaverat.
60. Vedr. Efeserne 2.11-22: I en kommentar til dette sted i Pentecostes Sermo 2, (Bd.VIII.s.403) skriver Benhard: Die eigene Güte hat also das in der Höhe Thronende Wort Gottes aufgefordert, zu uns herabsteigen, die Barmherzigkeit hat es dazu veranlasst, die Wahrheit, mit der er sein Kommen verheissen hatte, hat es gedrängt.
61. Aakjærs udg. af *Valdemars Jordebog* 1926 ff se siderne 19 og 24 (med asterisk). Aakjær interesserede sig nok ikke for tekst 20, men for jordelister m.v. Selve ms. (i RA Københavnh) dateres til ca. 1300 jf. Kultleks. 19.456 og 21.332.
62. Biskop Stefan i Ribe fra 1171-77, først kannik i Ribe, dernæst cistercienser abbed i Herrisvad, hvorfra han kaldtes til biskop netop i Ribe, fordi han var barnefødt på egnen. Man sporede jærtegn ved hans grav i søndre sideskib. Men han blev aldrig helgenkåret. Bricka (H. Olrik) og *DBL* Ribebispen Gunner, der understøttede genopførelsen af Løgum Kloster efter en brand i slutn. af 1100tallet. endte sine dage dér som cistercienser-munk i 1249 Kirkeleksikon f. Norden III.124b.
63. Jf. Haastrup1987 note 6 og 8.
64. Jeg havde lejlighed til at lufte min bernhardinske tolkning i et diskussionsindlæg på *Det 17 nordiska ikonografiska symposiet Bild och Berättelse, Kakskerta* (ved Åbo) *19-24 september 2000.* Mit eget foredrag får i symposie-rapporten titlen: *Narratio, ekphrasis og topik. En retorisk analyse af en tavle fra 1638. Hvor billede og tekst afløser hinanden i en fælles repræsentation.*
65. Jf. Panofsky 1951 om bl.a. abbederne Suger og Bernhard. I Piltz indledning til *Romansk Kunst i Signums svenska Konsthistoria*. dominerer forholdet til nominalismen Jf. de kritiske bemærkninger i Alf Härdelin (1998) s. 201 ff. med referencer til nyere faglittt. spec. s. 206), fx af Conrad Rudolph, hvis skrifter om dette tilsyneladende ikke er tilgængelige i DK.
66. Se Stiegman 1984. og Benhards cap.32f.: *Apologia de vita et moribus religiosorum.*
67. Jf. Haastrup 1999b.
68. Huen, har jeg omtalt som sådan, måske er det en rundpullet hjelm, en jernhat, jf. *Kultleks.* 6 (1961), sp. 616-17 og 620-21, passende for en kongesøn.

Litteratur

Berg, C.: *Græsk-Dansk Ordbog.* København 1885.

Bernhard von Clairvaux: *Sämtliche Werke, lateinisch/deutsch,* I-X, ed. Gerh. B. Winkler. Innsbruck 1999.

Bricka, C.F.: *Dansk Biografisk Lexikon.* København 1887-1905.

Bruun, Henry: *Den middelalderlige Dagvise.* København 1965.

Cottineau, L.H.: *Repertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés,* vol. 1-3. Macon 1935-70.

CPVoc = Christiern Pedersen: *Vocabularium ad usum Dacorum.* Paris 1510.

DBL = Dansk Biografisk Leksikon

Deimling; Barbara i kapitlet »Medieval church portals and their importance in the history of law«. S. 324 – 327 i Toman, Rolf ed.: *Romanesque architecture – sculpture – painting,* Köln 1997.

DK = Danmarks Kirker, Ribe, København

Degn, Ole: *Livet i Ribe* 1560-1700. Århus 1971.

Den jyske Ordbog, trykte bind og seddelsamling, Aarhus, Univ.

Ebbesen, St. red.: *Anders Sunesen, stormand, teolog, administrator, digter.* Københavnh, 1985.

Elder, L. R. ed.: *Heaven on Earth, = Studies in Medieval Cistercian History IX.* Kalamazoo 1983.

Erslev, Kristian: *Historisk Teknik.* Københavnh, 1911.

Foucault se *The Cambridge.*

Frederiksen, H.J. & L. Gotfredsen.: *Troens Billeder, Romansk Kunst i Danmark.* Herning 1987.

Gams, P.B.: *Series episcoporum ecclesiæ catholicæ, Ratisbonæ* 1873.

GG = Brøndum-Nielsen: *Gammeldansk Grammatik* 1-8. Københavnh 1928-73.

Ginzburg, Carlo: SPOR, *Om historie og historisk metode,* Københavnh 1999.

Grimm, Jacob & al.: *Deutsches Wörterbuch* . Leipzig 1854 ff.

Grundtvig, N.F.S.: *Salmer og Aandelige Sange,* I-V, Københavnh 1868-81.

Guillou, Jan: *Vägen till Jerusalem.* Stockholm 1998.

Haastrup, N.: Anmeldelse af Bruun 1965, *Danske Studier* 1968, s. 138 ff.

-- :Uddrag af Chr. Jensens Fauerbyes papirer , *ROLIG-papir* 34, RUC 1984.

-- :Soldateroptegnelser fra Napoleonstiden, *Nordisk Språksekretariets Rapporter* 6, Oslo 1985a, s. 95-108.

--: Esrom et kloster nær Ødemarken, *Danske Studier* 1985. Københavnh 1985b s. 9-102.

-- :Bøger i Danmark på Anders Sunesens tid i *Ebbesen,* Københavnh, 1985c. s. 99-114.

–: Hvis du vil have penge mand, svøm!, *Kirkehistoriske Samlinger* 1987. København 1987, s. 7-25.
-- :Ressource staves da med et s .., *Sproget her og nu, Dansk Sprognævns Skrifter* 14. København 1988, s. 103-112.
–: J.P. Jacobsens »blodrøde silketørklæde« ... i A.E. Seiten & E. Svendsen red.: *Detaljen, tekstanalysen og dens grænser,* København 1999a, s. 58-75.
-- :(1999b): En latinsk bibel på dansk, i Petersen, Erik 1999 s. 173-81
Hegelund se Kaae
Helms, Jacob & al.:. *Ribe Domkirke.* København 1906.
Härdelin, Alf: Anmeldelse af Signum 1995, *Kyrkohistoriskt Tidskrift* 1998.
Jauss, H. R.: Interaktionsmuster der Identifikation mit dem Helden., *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik* I. München 1977, s. 212 ff.
Jensen, Bernhard E. & al. red.: *Erindringens og glemselens politik,* Roskilde Universitets Forlag, 1996.
Kaae, Bue: *Peder Hegelunds Almanakoptegnelser* I-II. Ribe 1976.
-- :*Biskop Peder Jensen Hegelund 1542-1614.* Ribe 1977.
KalkarO = Kalkar, Otto: *Ordbog til det ældre danske Sprog,* I-VI, København 1976.
Karlsson, Lennart: *Medieval Ironwork in Sweden,* I-II. Stockholm 1988.
-- :Kapitlet Den romanska konsten, *Signum.* Lund 1995.
Klein, Peter K.: . Programmes eschatologiques des Portails du XIIe siècle, *Cahiers du Civilisation Médievale* 33. Poitiers 1990, s. 317-49.
Kornerup, Bj.: *Ribe Katedralskoles Historie* I. København 1947.
Kousgaard, J. & Dalberg: *Stednavneforskning* I-II. København 1972-79.
Kranz, Gisbert: *Das Bildgedicht* I-III. Köln/Wien 1981-87.
Kultleks. = Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder 1 ff. København
Lakoff, G. & M. Johnson: *Metaphors we live by.* Chicago 1980.
Lausberg, Heinrich: *Literary Rhetoric.* Brill, Leyden 1998.
Madsen, P.K.: Kap.13 Sygdom og Død i *Roesdahl* 1999.
Mauss, Marcel: *Essay sur le Don.* Paris 1924.
Markus, Kersti: *Från Gottland till Estland.* s. l. 1999.
McGuire, Br.: *The Cistercians in Denmark.* Kalamazoo 1982.
-- :*Bernhard:* The difficult Saint. Kalamazoo 1991.
Mende, Ursula: Die Türzieher des Mittelalters (i serien *Denkmäler deutscher Kunst*). Berlin 1981.
--: Die Bronzetüren des Mittelalters (i serien *Denkmäler deutscher Kunst*). München 1983.
Meyer, Ole: *Dantes guddommelige Komedie, overs.* København 2000.
Ordbog over danske Plantenavne, ved Johan Lange. Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1992.
ODS = Ordbog over det Danske Sprog, 1- 28, Danske Sprog- og Litteraturselskab. København, 1919-1956.
Panofsky, Erw. : *Gothic architecture and Scholasticism.* New York 1951.
Paulus, Nikolaus: *Geschichte des Ablasses im Mittelater* I., Darmstadt 2000 (optryk af udg. 1922).
Perer, M.L. Gatti ed.: *La Gerusalemme celeste, dal III al XIV secolo. .La dimora di Dio con gli uomini.* Catalogo della mostra, Università Cattolica. Milano 1983.
Petersen, Erik (red.).: *Levende Ord og Lysende Billeder, Essays.* København 1999.
Riis, Thomas: *Les Institutions Politique centrales du Danemark 1100-1332,* disp. Odense 1977.
Roesdahl , E. red.: *Dagligliv i Danmarks Middelalder.* København 1999.
Röhrich, Lutz:. *Lexikon der sprichwörterlichen Redensarten,* Herder 1973/77.
Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 3. Række, 4. Bind, Aalborg 1905.
Signums svenska konsthistoria, Den romanska Konsten. Stockholm 1995.
Skautrup, P. : *Et Hardsysselmål.* København 1927-79.
Stagl, J.: *A History of Curiosity.* Harwood, Chur 1995.
Stiegman, E.: Saint Bernard: The aestetics of authenticity, s 1-13 i M.P. Lillich ed.: *Studies in Cistercian Art and Architecture* vol.2. Kalamazoo 1984.
Terpager, P.: *Ripæ Cimbricæ.* Flensborg 1736
The Cambridge Companion to Foucault, Cambridge 1994.
Thompson, Stith: *Motif-index of folk-literature.* Copenhagen 1963.
Togeby, Ole: *PRAXT, Pragmatisk Tekstteori,* I-II. Århus 1993.
Vallø, Knud E.: *Emte-Jægerne, En Skizze.* København 1861/1879.
Winkler, G. se *Bernhard*
Aakjær, Sv. : *Kong Valdemars Jordebog* I-III. København 1926-45.